

Naše veroispovedne općine i predanje.

Napisao nadrabim **Dr. Julije Diamant**, Vukovar.

U prošlogodišnjem Almanahu utvrdili smo, da je najstarija veroispovedna općina Hrvatske Zemunska veroispovedna općina, koja ima za sobom skoro dvestagodišnju istoriju. Opće je priznato pravilo, da se pod jednom pravom veroispovednom općinom razumeva versko telo sa svojim vlastitim rabinom. Kriterium općine čini dakle rabin. Početkom prošloga stoieća, godine 1811., osnovana je Varaždinska, a nekoliko godina kasnije Zagrebačka općina.

Mi, dakle, nemamo drevnih veroispovednih općina. Našim mladim veroispovednim općinama nedostajao je lepi primer, probano vaspitno sredstvo, dobra škola pouzdani putevođ, jednom rečju: predanje, tradicija. Njih su osnovali duhovno i materialno siromašni doseljenici, koji u svojim predašnjim prebivalištima, zato što su pripadali nižim slojevima jevrejskog stanovništva, ne imadahu nikakva utecaja na upravljanje svojim općinama, otuda i ne imadahu pravog pojma o zadaći i cilju, o istinitoj suštini jedne veroispovedne općine. U hrvatskim općinama vladaše faktično samovolja. Drevna mudra reč: teško zemlji, čiji je vladar bio rob, našla je svoju potvrdu u njihovim analima. Često su se bolji i inteligentniji povlačili mahom natrag, prepustajući vodstvo neznačicama, čija je jedina kvalifikacija bila ovde brzo stečeni novac.

U svima općinama predanje ukazuje vodima pravac, iznosi im utrvene puteve, meće im na srce, da je najskupocenije dobro neke općine kao etičkog tela »kruna dobrog glasa«, i propisuje im, da ovo blago u svim prilikama čuvaju i množe. Predanje, ta pouzdana i čvrsta osnova stare općine, učeše vođe, da su oni »Tubé Hair«, najbolji u zajednici, kako se zvahu članovi predstojništva. U nas stvoriše svagdanji vodi općine po svom obliku. Vrednost naših veroispovednih općina beše, dakle, kolebljiva i vazda je zavisila od kakvoće voda. Ova činjenica važi kod nas još i danas. Kad sam se pre skoro 33 godine, posle kratkog delanja, upoznao donekle sa našim veroispovednim prilikama i površno proučio istoriju naših općina, saopćio sam svoje bone opaske mome susednom drugu, duhovitom Osečkom nadrabinu, Dru Samuelu Spitzeru, a ovaj mi iskusni muž reče, da se hrvatsko Jevrejstvo ne može popraviti, jer da tu nema plodnog zemljišta za uspešan rabinski rad.

Ali su se vremena promenila, odlučno popravila. Uspeh se velikim delom ina pripisati Cionizmu, čije su pristalice obimnije, požrtvovnije. Cionistička ideja dala je našoj omladini nov ideal, dokle je predašnje pokolenje, izgubivši starojevrejske osobine, zadržalo samo materialistički mentalitet. Mi Jevreji, bili smo skoro dve tisuće godina najveće sanjalice i pravi idealisti istorije. Naš veliki ideal beše vera, religija, i strogo držanje i savesno ispunjavanje njenih zakona i propisa. Za ovaj ideal žrtvovali su naši pretci svoj imetak, svoju zemaljsku sreću i svoj život.

Sa nestankom žalosnog Srednjeg Veka u našoj istoriji, sa pojavom jutarnje rumeni novoga vremena, kada se otpočelo baviti emancipacijom Jevreja, početkom prošloga stoleća, nastalo je novo doba u životu Jevreja. Verski život, kom je Jevrej posvećivao prede čitav svoj život, došao je prividno u protivnost sa društvenim životom i njegovim zahtevima. Ova borba završena je kod jednog dela Jevreja, kod liberala, pobedom društvenog života. Na višem kulturnom stupnju stojeći nemački Jevreji oduševljavahu se, pošto su raskrstili sa starojevrejskim predanjem, za liberalno Jevrejstvo. Ovi Jevreji su izgubili svoj stav, postadoše tromi, slabi Jevreji bez oduševljenja, bez poleta, oni behu rdavi ortodoksi.

U prvoj svesci (str. 340) svoje Istorije jevrejskog naroda u tri sveske, koja sadrži istoriju XIX. stoleća, iznosi slavni istoriski istraživač, profesor Dr. M. Philippson, jevrejske općine u Pruskoj oko polovine prošloga stoleća ovako: »Predstojnici i zastupnici smatrali su svoje općine finansijskim poduzećem, kao tvornicu ili trgovačku radnju, gde treba nastojati, da se troškovi što više siniraju. Što manje za hramove, rabine, škole i za podupiranje ma koje općenite jevrejske stvari, samo da bude što jeftinije«. A kod doista obrazovanih, dobrotvornih nemačkih Jevreja trajale su ove žalosne prilike samo kratko vreme, pa je, kako dalje izveštava Philippson, nastao potpun preokret, pravo ozdravljenje. Za prilike u hrvatskim općinama njegove su klasične reči mahom odgovarale sve do skorašnjeg vremena. Svekoliko interesovanje za veroispovedne općine pokazivalo se samo prilikom porezivanja. Predstojnici mišljahu, da je njihova najglavnija dužnost, ne dati članovima općine prilike, da budu nezadovoljni; a kako se među ovima nalazi znatan broj takvih, koji ni pare ne daju voljno za nesebične ciljeve, oni su vodećim načelom svoga rada kao vodi proglasili štednju. Svoje počasno mesto oni smatrahu ravnim mestu savesnog direktora banke, koji ima da štiti interese deoničara. Rabin, koji je na polju religije ili dobročinstva hteo stvoriti novo, a za to je trebalo materijalnih žrtava, došao je u sukob i konflikt sa vodstvom općine, pa je umesto priznanja požnjeo nezahvalnost. Najmiliji im beše rabin, koji ne imadaše inicijative, nego je sve čutke uzimao na znanje, nije iskazivao svoje mišljenje, pa je čak i pridikovao retko; takvog bi nazivali »miroljubivim«. Faktično su hrvatske općine pravi Eldo-

rado za rabine, koji nemaju ambicije, da nešto stvore i urade. No kako je rabin kao učitelj i duhovni vođ imao unutarnju potrebu i osećanje dužnosti, da progovori svoju reč opomene, da ukore i osudi zlo, on je naišao na oštru i nepravednu kritiku vlastodržaca. U velikom je stupnju značajno i karakteristično, da istorija svake hrvatske općine zna da priča o konfliktima ovih sa njihovim rabinima. Usled nestašice predanja i verskog neznanja njihovih članova, u našim se općinama nije znalo, šta je bio rabin u staro vreme i šta bi trebao da bude u duhu jevrejske religije i njenog razvića, pa se povelu za jednom krilatom reči, koja je postala najžalosnijim inventarom modernih Jevreja, budući je bez svake prave istoriske podloge. U našim krugovima opće rasprostrta, pogrešno tumačena krilata reč glasi: »Jevrejstvo ne zna za hijerarhiju«. Kod ove se izreke obistinjava poznata latinska poslovice, da kad dvojica isto čine, to ipak nije isto. Početkom emancipacije ova se reč dizala protiv starih rabina, zaostalih u svetovnjačkoj kulturi, ne bi li im se suzbio moćni utecaj. Njihovo se delanje smatralo preprekom napretka, smetnjom svetovnog obrazovanja, koje je na juriš osvojilo široke jevrejske krugove. U predašnje vreme, kao što ćemo docnije dokazati, rabin je bio faktički vladar nad svojom općinom, nad njenom voljom i željom. Ova je krilata reč docnije rđavo shvaćena, pogrešno i netačno tumačena, tako da bi naša vera bila oduvek vera anarhije, koja je bogoslovskim analfabetima davala pravo, da u bogoslovskim pitanjima odlučuju po svom nahodanju i mišljenju.

Stoga mi pitamo objektivnu istoriju, zna li Jevrejstvo za jerarhiju ili ne zna, pa neka njena pravedna presuda odluči u ovom pitanju. Ona nam daje ovaj decidivan odgovor.

Mi ne imadamo ni u najstarije vreme, za vreme postojanja Svetosti, hijerarhije. Ma da su samo potomci plemena Levi smeli žrtvovati, te su tako bili posrednici između naroda i njegovog Boga, mi nismo imali sveštenučku vladavinu, nego samo sveštenučki stalež. Članovi ovog staleža ne imadahu nikakva poseda, nego behu upućeni na darežljivost naroda. Da ne bi došli u priliku, da vrše neku vlast, zakon im je zabranio bavljenje sa mrtvacima. Nikada za vreme Svetosti ne imadahu sveštenici vodeću ulogu sem Samuela, koji beše i sudija i prorok. Šta više, proroci im behu veliki protivnici. Po razorenju II. hrama i po gubitku svake političke samostalnosti, učenjaci, rabini, behu pravi učitelji jevrejskog naroda. Prema potrebi oni su mogli staviti van snage i biblijske propise i njihovim je institucijama pridavano božasko poreklo. U našim modernim bogomoljama počinje se obično sa Halel Psalmima »Musaf«, koji se pogrešno smatra za glavno bogoslužjenje, rečima: »Hvaljen da si, o Večni, ti koji si odredio molitvu Halel«. Zavodenje ovih Psalmova rabinskog je porekla. Isto je tako i sa čitanjem »Megilah«, sa paljenjem Hanuka-svetiljaka, kao i sa svima blagoslovima.

Formula za sklapanje jevrejskog braka glasi: »Da budeš svet po zakonu Mojsija i Israela«. Pod Israelom razumeju se njegovi rabini. Jedino tačan naziv naše vere je »Mojsijevsko-rabinska«. Karejci, koji se držahu pisane reči i ne priznavahu avtoritet rabina, nisu smatrani pravim Jevrejima. Već naziv rabin »moj učitelj« ili »moj gospodin« dokazuje, da je držan za prvoga. Oni se zvalu i »jevrejski krajevici«, a docnije ih nazvaše »gospoda grada«. Zagledajmo u svaku jevrejsku istoriju, od Graetzove u 12 svezaka pa do najmanje sveščice učitelja vere, pa ćemo se uveriti, da će nam svaka pružiti dokaz o tome, da jevrejska istorija sadrži mučeništvo Jevreja i istoriju rabina. Jevrejstvo, dakle, ne zna za hijerarhiju, ali poznaje nomarhiju, t. j. vodstvo učenjaka, knjižnika, rabina.

Kad su Jevreji došli u razne zemlje Evrope, oni su svagda i svugdi tražili poglavito pravo, da bude dozvoljeno njihovim rabinima, da vrše judikaturu, da odlučuju u svim spornim pitanjima. I to ne samo u ritualnim, nego i u svim privatnopravnim pitanjima. Svaka Jevrejima od vladara darovana privilegija zamjećavala im je ovo pravo. Jedan deo poznatog četveročlanog verskog zakona iz XVI. stoleća »Šulhan Aruh« rabina Josipa Karo-a naziva »Hošen Mišpat«, a sadrži jevrejsko civilno pravo. Samo po odredbama ovoga htedoše Jevreji svršavati svoje parnice. Rabini su upravo bili sudije Jevreja. Oni behu i njihovi zastupnici, representanti.

Najviše odlikovanje, koje su Jevreji mogli dati, sastojalo se iz naziva »rabin«. Ovim počasnim nazivom odlikovani su najveći jevrejski dobrotvori, n. p. Josel od Rosheima u XVI. i Samuel Oppenheimer u XVII. stoleću, od njihove blagodarne braće. Isti je naziv dobio i plemeniti »Moses Montefiore«.

Kako je brižljivo čuvan ugled i dostojanstvo rabina, dokazuje isključenje (Cherem), najveća kazna, koju općina može izreći, a koja povlači sa sobom materialnu propast i moralnu smrt dotičnoga. Ono je u 24 slučaja izrečeno, a prvi slučaj govori o onim bezbožnicima, koji su rabina proklinjali i posle njegove smrti. Rabin je kroz čitava stoleća bio zakonodavac, predstojnik i izvršilac jevrejskih općina.

Godine 1792. usudiše se Jevreji Ugarske prvi put, da zamole poboljšanje njihova položaja. U prvom redu su tražili zajemčenje prava, da samo njihovi rabini i u buduće izravnavaju sve parnice i da rabin i predstojnik kazne prekršioce verskih zakona. Njihova je molba ostala bez odgovora, i posle 15 godina obnovljena je ista molba. Godine 1807. novembra 24. izišao je nacrt zakona, čija prva tačka izriče, da slobodno ispovedanje jevrejske vere stoji pod zaštitom zakona, da se dozvoljava kažnjavanje prestupnika protiv verskih propisa, samo se batine i novčane kazne ne smeju upotrebljavati. Upotrebive kazne jesu: 1. stidna klupa u hramu; 2. zatvor do 3 dana pooštren postom i 3. železo o vratu u pritvoru. Od ovog predloga nikad nije postao zakon,

ali su se gradovi i docnije starali o tome, da se javni prekršaji verskih zakona policiski kazne.

U Segedinu je bilo zabranjeno Jevrejima, da drže svoje radnje otvorenima Subotom i praznicima, ali su pri zatvorenim vratima smeli posluživati svoje mušterije. Kad je 1835. katolički Čanadski episkop držao tamo vizitaciju, žalio mu se rabin zbog prizrenja magistrata. Na posredovanje episkopa naloženo je gradskom kapetanu, da se Jevrejima zapovedi strogo održavanje njihovih praznika, jer će eventualna prijava rabina imati strogu kaznu za posledicu. Segedinski predstojnik iskao je od Bajskog nadrabina uverenje o intervenciji njihova rabina kod episkopa. Uverenje glasi, da je rabin sasvim korektno postupio, jer Jevrej, koji javno obesveti Subotu, nema vere, ne sme se prepustiti zakletvi i ne može biti svedok. I u samoj Pešti smeli su jevrejski trgovci raditi u Subotu samo pri zatvorenim vratima, bez svake vike. Pre 65 godina desio se u Zemunu jedan zanimljiv slučaj. Neki poznati veletržac duvanom iz Velike Kanjiže, koji je imao velike poslove sa Srbijom, došao je iz Beograda u Zemun, pa je u Subotu sigrao biljara. Zbog toga u općini nastade negodovanje, te se o ovom prestupu izvesti odmah i stari rabin. Ovaj prijavi dotičnoga poput služitelja Sinagoge gradskom načeoniku (jednom višem oficiru), koji odmah dade zatvoriti veletržca. A kad se pobožni rabin svečano oprostio sa Subotom, posle »Habdale«, molio je da se apsenik pusti. Ove istoriske činjenice svedoče, da Jevrejstvo de jure nije znalo za hijerarhiju, ali su Jevreji de facto ne samo priznavali vladavinu rabina, nego su je žudno želeli.

Religiozni Jevreji držahu, da se samo od sebe razume, da na čelu Jevreja treba da stoje rabini, koji su im kroz stoleća bili vođi. Prvi veliki svečan jevrejski kongres sazvaio je Napoleon 1806. godine. Synhedria, koja se sastojala iz 71 člana, i kojoj beše povereno upravljanje Jevrejstvom, imala je 46 rabinskih i 25 svetovnih članova. Ni jednom francuskom ili talijanskom Jevreju nije tada palo na pamet, da se uzruja ili čak podigne svoj glas protiv toga, što je broj rabina bio dvaput veći od broja svetovnjaka. Synhedria je izabrala odbor iz 5 članova kao najviši jevrejski forum za vođenje poslova. Od ove petorice behu, naravno mahom u duhu predanja, razvića, 3 rabina i 2 svetovnjaka. Svako je tada držao ovo za dobro i pravo, jer su tadanji Jevreji poznavali verski zakon, bili su vični istoriji, živeli su u jevrejskom duhu i znali su, da Jevrejstvo, istina, ne poznaje hijerarhije, ali zna za nomarhiju, i da su Jevreji kroz stoleća ne samo priznavali vođstvo i upravu rabina, nego su ih žudno zeleli.

